

Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola DLA Képzés

Kutatás és előkészítés a dokumentumfilmben

Doktori értekezés tézisei

Papp Bojána

Budapest, 2018.

Témavezető: Almási Tamás filmrendező, DLA habil. egyetemi tanár

A dokumentumfilmzés kutatásának alapjai

Dolgozatomban a dokumentumfilmes kutatás és előkészítés folyamatát céloztam meg összegezni. Ezen belül is a *kreatív dokumentumfilm* műfajára fókuszálok, amelynek piaci szabályai, megvalósulási lehetőségei és formái a nemzetközi szakmai térben valamelyest szabályszerűek, így a kutatás-előkészítési munka fázisai leírhatóak.

Amikor a dokumentumfilmes kutatás gyakorlati aspektusait próbáltam összegezni, a dokumentumfilmre, mint kommunikációs folyamatra tekintettem. Stella Bruzzi szerint: „A dokumentumfilm elkerülhetetlenül a filmkészítő éppen filmezett helyzetbe történő beavatkozásának következménye, így performatív, mert elismeri még a nemfikciós filmek mesterségességét és konstruáltságát is, ezzel képezve igazságalapját. Az igazság eszerint a filmkészítő, a film tárgya és a néző találkozásából születik meg.¹”

A dokumentumfilm morális aspektusaiban két kiemelkedő szempont érvényes már a kutatás és előkészítés során: a nézővel kötött szerződés alapján a valóság és igazság és ezek viszonyának kérdései, valamint az alkotó és szereplő viszonya alapján az alkotói felelősségvállalás. Egy dokumentumfilm rendezője erkölcsi kötéltáncot jár a mindenkori jelen és jövő nézőivel szemben, és ezzel kapcsolatban jó, ha előre végiggondolja, a valóság és igazság viszonyának átgondolásakor milyen morális vezérelv mentén, milyen alkotói szándékkal fog a filmkészítésbe. A dokumentumfilmrendező morális felelősségvállalása változtat a film főszereplőinek életén, így kiemelkedően fontos, milyen morális alapállásból forgat egy filmet egy alkotó, hogyan védi a szereplőit, függetlenül a film formanyelvi megfogalmazásától. A pénzügyi aspektusok közé tartozik a mindenkori piaci feltételek összjátéka, egy dokumentumfilm létrejöttének lehetőségei.

Dolgozatomban két dokumentumfilmes kézikönyv alapvetéseit vettem figyelembe – Michael Rabiger: *Directing the Documentary*², és Alan Rosenthal: *Writing, Directing and Producing Documentaries*³ című könyveit.

2. fejezet: A dokumentumfilmes kutatás-előkészítés folyamata alkotói szempontból

Dolgozatomban a kutatás-előkészítés fázisait, gyakorlati menetét összegezem, elsősorban a

---

¹ Stella Bruzzi: *New Documentary: A Critical Introduction*, Oxon, Routledge, 2000. p. 8.

² Michael Rabiger: *Directing the Documentary*. Negyedik kiadás, Focal Press, Oxford, 2004

³ Alan Rosenthal: *Writing, Directing and Producing Documentary Films*. Harmadik kiadás, Illinois, Southern Illinois University Press, 2002.

dokumentumfilmes ötlet megszületésétől az első forgatásig. Mi az, ami elindít egy rendezőt a filmkészítés útján? Hogyan választ témát egy rendező? Hogyan vág bele a film elkészítésébe? Milyen kutatási, előkészítési, fejlesztési folyamat előzi meg ideális esetben a dokumentumfilmes forgatást? Hogyan választja ki szereplőjét, és hogyan építi a szereplővel való viszonyát egy alkotó? Hogyan készülhet fel egy alkotó a dokumentumfilmes forgatás váratlan helyzeteire? Hogyan áll össze egy film szakmai, formai és anyagi háttere? Disszertációmban a következő módon strukturálom a folyamatot.

2.1. Témaválasztás, motivációk

A témaválasztás motivációi alkotónként különbözhetnek, azonban ahhoz, hogy elkezdjünk egy dokumentumfilmet, ismernünk kell saját motivációinkat, még hozzá a folyamat kiszámíthatatlansága, nehézsége miatt. A témaválasztás egyéni alkotói módszerektől is függ, dolgozatomban ezekre hozok példákat.

2.2 Megrendelésre készült filmek

Amikor nem a rendező ötlete alapján készül egy film, hanem egy producer, cég, szervezet stb. megbízásából, a megrendelői keretek minél alaposabb tisztázása a munkafolyamat elején javasolt.

2.3. A kutatás-előkészítői munka fázisai

Különbözik a témaválasztás és a kutatási szakasz, attól függően, hogy a tervezett film témája mikor játszódik. Ebben a tekintetben Barry Hampe: *Making documentary Films and Videos*⁴ című könyve megfelelő iránymutatást ad az általa leírt négy altípussal, melyben a téma jelenhez képest való időbeli elhelyezkedéséből indul ki: 1. *Jelent rögzítő filmek (Recording the Present)* 2. *Múltat megidéző filmek (Recalling the Past)* 3. *Jelent és múltat kombináló filmek (Past and Present Combined)* 4. *Oknyomozó filmek*. A kutatás tekintetében Hampe módszertani besorolását alkalmazom, mivel ez elsősorban az alkotási folyamat felől szab meg műfaji kereteket, és ezek különböző feladatokat jelölnek ki. Ezek a következők:

2.3.1 Háttéranyag, háttérkutatás

2.3.2. A stáb összeállítása

2.3.3. Szereplőválasztás, casting, szereplőkutatás

2.3.4. A szereplőkkel való viszony kiépítése

---

⁴ Barry Hampe: *Making Documentary Films and Videos*, New York, Holt Paperbacks, 2010

- 2.3.5. Narratív forma, szerkezet meghatározása
- 2.3.6. Formanyelv meghatározása
- 2.3.7. Írásos anyagok – szinopszis, treatment, outline
- 2.3.8. Trailer

2.4. Az előkészítés produkciós aspektusai

A kutatás-előkészítés fázisaiban idáig tart az „inkubátor” szakasz, amíg a projektünk nem nyilvános, hanem egy belső csapattal dolgozunk rajta, végzünk elmélyült munkát. Amikor az eddigi anyagok elkészültek, elindul a finanszírozás folyamata, benne az első nyilvános megmérettetésekkel. Ebben a fázisban a produceri munka az aktívabb, alkotóként az elmélyült munkát illetően csendesebb, ugyanakkor a nyilvános szereplések és prezentációk, tárgyalások miatt jóval stresszesebb időszak következik az előkészítés ezen fázisában, mely a következő fázisokból áll:

- 2.4.1 Együttműködés a producerrel – a pályázati anyag összeállítása
- 2.4.2 Nemzetközi workshopok
- 2.4.3 Pitching fórumok

2.5. Rövidfilm, mint kutatási, előkészítési anyag

A rövid dokumentumfilm egy lehetséges formája, módja, útja egy dokumentumfilm elkészítésének, kutatásának, tesztelésének. Alkalmat ad arra, hogy a témában elmerüljön a rendező, ugyanakkor kis léptékben, de a szereplővel, stábbal folytatott viszony tesztje is lehet: egy rövid forgatáson kiderülhet, hogyan tudunk együtt dolgozni. És az ellenkezője is – az, hogy nem tudunk együtt dolgozni, és a témában nincs is egy hosszú dokumentumfilm lehetősége. A mai dokumentumfilmes finanszírozási realitásban rövid dokumentumfilmek elkészítésére iskolai keretek között van a legtöbb lehetőség.

3. fejezet: A *Jules szökése* című történelmi dokumentumfilm készítési folyamata

Összetett és sokféle szempontnak kell megfelelnie egy történelmi filmnek, 2011-ben alkalmam adódott egy „klasszikus” történelmi dokumentumfilmet elkezdni a recski kényszermunkatáborból egyetlen megszökött rab, Michnay Gyula történetéről *Jules szökése* címmel. A film célkitűzése az volt, hogy izgalmasan, de „hagyományos” történelmi filmes eszközökkel meséljünk el egy izgalmas történetet, olyan formában, amely ma érvényes.

Ennek elméleti és gyakorlati tanulságairól írok ebben a fejezetben, különös tekintettel a film kutatási és előkészítési munkáira, feladataira.

Számomra egészen a Michnayról szóló film elkészítéséig a történelem egy megközelíthetetlen, érinthetetlen tömb volt, amely különböző módokon és formában, de „leírt” módon közöl tényeket. Többek között a szökecs történetével kapcsolatos kutatás során értettem meg, hogy ez mennyire nincs így, és, hogy a történelemírás mennyire szubjektív, azon túl is, hogy a posztmodern gondolkodás megsemmisítette a nagy történelmi narratívákat a 80-as években, s figyelembe véve azt is, hogy egyes kutatók hogyan, miért és mikor fordulnak egy-egy témához, amely mindenkori politikai és finanszírozási kérdéseket is felvet.

4. fejezet: A *Partizántól kurtizánig* című film kutatás-fejlesztésének tapasztalatai

Doktori dolgozatom alaptémájára, a kutatás-előkészítés folyamatára jó példa saját, egyelőre el nem készült filmem kutatási folyamata, amely az állatorvosi ló esetévé vált – azokat a szabályokat, amelyeket megpróbáltam betartani a kutatás előkészítés fázisaiban, sorra megdöntötte a valóság. 2006-2017 között kutattam, előkészítettem és forgattam egy dokumentumfilmet D. Kardos Éváról, *Partizántól kurtizánig* munkacímmel. Noha a kutatás-előkészítés többszáz órányi munka, forgatás, kapcsolatépítés, archív anyagok felkutatása, begyűjtése, nemzetközi workshopokon és pitching fórumokon való részvétel, elővágott anyagok elkészítése, trailer készítés, forgatókönyvírás és egyéb munka összességéből állt össze, a filmről e pillanatban le kell mondanom. Ennek ellenére, a kutatás és előkészítés fázisai, azok folyamata elég tanulsággal szolgálhat arra nézve, hogy egy dokumentumfilm készítése során milyen problémák merülnek fel az előkészítés, majd a forgatás során, illetve, hogy egy film előkészítése milyen összetett folyamat.

Miért történhetett, hogy az alapos kutatómunka mégsem vezetett eredményre a *Partizán és kurtizán* című filmmel kapcsolatban? Mi az, amit hosszú tanulmányaim és munkáim tapasztalataival „felvértézve” mégsem tudtam megoldani? A kérdés valójában általános értelemben fordítva érvényes: vajon meg lehet-e fejteni, hogy egy dokumentumfilm elkészítése a kutatás-előkészítésen hogyan múlik? E kudarc folyamatának okairól és tanulságairól az utolsó fejezetben írok részletesen.